

УДК 316.77:377

**Психолого-педагогічні фактори становлення комунікативної
компетентності учнів ПТНЗ**

Марія Карп'юк

(Київ, Україна)

У статті обґрунтовується актуальність розвитку комунікативної компетентності для професійної діяльності учнів ПТНЗ; мотивуються особливості комунікативної взаємодії на основі партнерства.

Ключові слова: *постіндустріальний, компетентність, комунікація, взаємодія, гармонія, толерантність, структура, функція, цінності, професійне виховання, інтегрування.*

В статье рассматривается вопрос об актуальности развития коммуникативной компетентности для профессиональной деятельности учащихся ПТУЗ; мотивируются особенности коммуникативного взаимодействия с учётом партнёрских интересов.

Ключевые слова: *постиндустриальный, компетентность, коммуникация, взаимодействие, гармония, толерантность, структура, функция, ценность, профессиональное воспитание, интегрирование.*

**Psikhologo-pedagogical factors of becoming of communicative
competence of students of VTS**

The actuality of the development of communicative competence for professional activity of students of vocational schools is grounded in the article; the peculiarities of communicative co-operation are motivated on the basis of partnership.

Key words: *postindustrial, competence, communication, co-operation, harmony, tolerance, structure, function, value, professional education, integration.*

Постановка проблеми. До кінця ХХ століття науково-технічний розвиток зумовив технологізацію не лише чисельних галузей виробництва, але й потужно увірвався в сферу мистецтва, культури, комунікації, психології

членів суспільства, форм і способів взаємодії соціальних груп та організацій, гуманітарної сфери знання в цілому. Після світових воєн і засилля тоталітарних режимів, що не могло не позначитися як на професійній освіті, так і на індивідуальній психології та рефлексології особистості учня ПТНЗ, студента, викладача, керівника, майстра виробничого навчання, члена соціуму в цілому, стає все очевиднішим розуміння «загубленості», «забутості», самотності людини в агресивно-здеформованому зовнішньому світі, що продовжує балансувати між локальними війнами й нестабільно-напруженим миром. І хоч усталилася звичка подавати здобутки освіти й виховання в ейфорійно-парадному стилі, та реальний стан справ зобов'язує звертати увагу на деструктивні тенденції: *втрата* особистістю традиційних *захисних ніш* надійної оселі, сім'ї, родини, батьківщини, мети життя, етнічної культури, системи індивідуальних цінностей; зростаюча *відчуженість від природи*, її гармонії, досконалості, краси, ніжності, надчутливості й життєдайної мудрості; *звуження й примітивізація самосвідомості* й самореалізації робітників і спеціалістів різних професійно-кваліфікаційних рівнів; *зниження важливості* в різних соціальних організаціях, у взаємодії між членами соціуму *морально-етичних норм* і правил поведінки тощо.

Констатація деструктивності моделей розвитку суспільства на основі індустріалізації, відторгнення революційно-насильницьких методів соціальних перетворень породжують сподівання на еволюцію свідомості й практики, зумовлюють пошук у сфері духовної взаємодії й моралі універсальних способів професійного та соціокультурного оновлення. Гуманістична етика взаємодії, синтезу, співпраці, діалогу, комунікації стає тією духовною першоосновою, на якій мають формуватися як державна політика, так і професійно-виробничі структури, педагогічно-освітні організації, міжнаціональні й міжособистісні відносини, право, комерція та інші форми суспільного життя [8, с.20].

Актуальність дослідження. Гостра потреба в гармонізації та гуманізації професійної освіти потребують особливої уваги до підготовки

майбутніх випускників ПТНЗ на основі утвердження загальнолюдських цінностей, національної та світової культури, мистецтва, традицій професійної етнічної педагогіки й технології тощо. Це особливо важливо в умовах становлення інформаційного (постіндустріального) суспільства, що визначається, як: 1) соціально-економічна формація, в якій виробництво й споживання інформації становлять основу економічної системи й соціальної структуризації суспільства; 2) глобальний еколого-політичний, антропо-соціальний і технологічний проект, що припускає керований цивілізаційний перехід до світового суспільного устрою, при якому домінуючу роль в усіх галузях життя відіграватиме система масових **комунікацій**, що реалізується за допомогою комп'ютерних телекомунікаційних технологій, зокрема, технологій Інтернету [12, с.111]. Характерною рисою сьогодення є провідна роль інформації у виробничій, соціокультурній та міжособистісній сферах взаємодії. Стає все більш зрозумілим, що інформація – провідний природний ресурс; це єдина природна субстанція, отримання (сканування) якої з середовища не наносить прямої шкоди Природі. Більше того, використання природної інформації, в кінцевому результаті, означає засвоєння робітниками й спеціалістами різних напрямків знання (як і суспільством у цілому) тих **принципів**, за якими функціонують природні системи. Інформація стає фактором соціокультурної та креативно-пізнавальної організації всіх систем і підсистем, структур і підструктур професійно-технічних навчальних закладів, як і суспільства в цілому. Інформаційний бум виразно проявляється в комунікативно-семантичній системі української мови через активне вживання інноваційних термінів (Напр.: “інформатизація”, “інформатика”, “інформаціологія”), а також термінологічних сполук (Напр.: “інформаційна формація”, “інформаційна асиметрія”, “інформаційна база”, “інформаційна безпека”, “інформаційні засоби захисту”, “інформаційна війна”, “інформаційна культура”, “інформаційна модель”, “інформаційна наука”, “інформаційна робота”, “інформаційна система”, “інформаційна технологія”, “інформаційна впорядкованість системи”, “інформаційна економіка”,

“інформаційна зброя”, “інформаційний простір”, “інформаційні ресурси”, “інформаційні послуги”, “інформаційний капітал”, “інформаційний маркетинг”, “інформаційний вибір”, “інформаційний товар”, “інформаційний шум”, “інформаційно-кодословесне лікування”, “інформаційний дисбаланс”, “інформаційний гомеостаз (баланс)”, “інформаційна діагностика”, “інформаційні зони”, “інформаційний обмін”, “інформаційне психозараження”, “інформаційні біополя” та ін.).

Термін “інформація” є синонімічним до слова “комунікація” (лат. communication – обмін, зв’язок, розмова). Останній виражає перш за все такі базові значення: 1. Процес передачі інформації, що включає *адресанта, канали, кодування, дешифровку, зміст, ефективність, контроль, ситуацію, намір, адресата*. 2. Акт спілкування між людьми за допомогою передачі значеннєвих символів, метою якого є взаєморозуміння, взаємодоповнення, взаємореалізація, взаємопідтримка, взаємозбагачення та інші наміри. 3. Обмін інформацією будь-якого виду між різними системами зв’язку.

Психолого-педагогічне, соціокультурне, як і психолінгвальне усвідомлення важливості в професійній та соціальній взаємодії ролі комунікації, наукове узагальнення її специфіки в процесі виконання професійно-технічних завдань стали об’єктом уваги не так давно. **Актуальність** зазначеної **теми** дослідження мотивується такими провідними тенденціями сьогодення: 1. Посилення глобалізаційних процесів. 2. Розуміння все більшою кількістю дослідників, педагогів-практиків, філософів, психологів, вихователів, психотерапевтів, представників вібраційної медицини, духовних цілителів, діячів культових конфесій важливості в нашому житті слова, комунікації (як різновиду інформації) в цілому. 3. Виявлення в комунікативних взаємодіях, що обумовлюються специфікою того чи іншого напрямку професійних знань, а також іншими чинниками (вікові особливості, мотиви, цінності, цілі, індивідуальні уподобання, стосунки між партнерами, рівень соціалізації, тип характеру, рівень психологічної захищеності, навички взаємодії, особливості

етнокультурних традицій та ін.), спільного та локально-самобутнього. 4. Посилення уваги учнівської молоді та студентів до технологічної, психологічної, художньо-естетичної, духовно-екологічної, організаційно-трудової, ринково-економічної культури. 5. Активне й багатоаспектне використання комп'ютерно-інформаційних технологій.

Різні аспекти комунікативістики (англ. *communicology* – наука про комунікацію), що перебуває в тісному зв'язку з когнітивістикою, антропологією, психологією спілкування, психотерапією, соціологією, культурологією, з *теорією інформації*, або інформаціологією, яка вивчає проблеми *створення, передавання, приймання, зберігання, перетворення та обчислення* інформації, знайшли пряме чи опосередковане висвітлення в дослідженнях О.Потебні, М.Жовтобрюха, В.Русанівського, І.Зязюна, М.Бахтіна, Б.Баєва, Н.Бабич, Л.Карамушки, Т.Ахутіної, Д.Баранника, В.Ващенко, А.Білецького, І.Вихованця, К.Городенської, М.Жинкіна, О.Залевської, Г.Колшанського, М.Кочергана, О.Кубрякової, О.Леонтьєва, В.Ольшанського, Л.Орбан-Лембрик, Г.Почепцова, Я.Радевича-Винницького, Т.Радзієвської, Г.Сагач, О.Селіванової, Є.Тарасова, Ф.Бацевича, І.Юзвішина, Л.Даниленко, Б.Ломова, В.Крижко, В.Москаленко, С.Абрамовича, Г.Чайки, Т.Чмут, Г.Дмитренка, С.Мусатова, М.Острроверхової, І.Трухіна та ін.

У статті ставляться **завдання** обґрунтувати актуальність розвитку комунікативної компетентності для професійної діяльності учнів ПТНЗ; подати мотивацію комунікативної взаємодії на основі партнерства; виділити базові функції професійної комунікації; звернути увагу на важливість виховання в робітничій молоді комунікативної компетентності та культури спілкування для успішної професійної самореалізації в умовах ринку.

Виклад основного матеріалу. Комунікація (від лат. *communication* – обмін, зв'язок, передача) – це передача інформації від однієї системи до іншої через посередництво спеціальних матеріальних носіїв, сигналів. Комунікація – необхідна передумова функціонування й розвитку всіх соціальних систем, бо вона забезпечує зв'язок між людьми різних професій, їх психостанами,

намірами, планами, бажаннями, прагненнями до самореалізації; вона робить можливим накопичення й передачу соціокультурного досвіду, розподіл праці й організацію спільної професійної та міжпрофесійної діяльності, управління та самоуправління, регуляцію, як і трансляцію етнокультур.

У наш динамічно-хаотичний розбалансований час на розломі тисячоліть, коли, з одного боку, формується інформаційне суспільство, а з другого, – більш ніж виразно загострюється цикл проблем, пов'язаних з еколого-економічними, як і духовно-самосвідомісними аспектами життєдіяльності планетарного людства; у період, коли поглиблюються гуманістично-природничі та теоантропокосмічні напрацювання сучасних наук; коли людина (людство) стоїть перед необхідністю усвідомити себе потужною геологічною силою, що визначає стан справ на Землі [3], щоб не самознищитися, – у цей час ми намагаємося зрозуміти глибинний зміст настанови – заповіту прийдешнім поколінням: “1. Споконвіку було Слово, і Слово в Бога було, і Бог було Слово. 2. Воно в Бога було споконвіку. 3. Усе через Нього постало, і ніщо, що постало, не постало без Нього. 4. І життя було в Нім, а життя було Світлом людей [2, с.112]”. Академік А.Маркон пише: “Бог – перш за все інформаційне Буття, ідея, дух, Слово, Логос. Але Він же – й фізичне Буття, *речовина* (а також і фізична *енергія*), Всесвіт. Бог – всеосяжне, всеохоплююче начало, джерело й причина саморозвитку Буття, а також Його багаточисельні персоніфікації. Чи персональний Бог? Об’єктивно – так. Суб’єктивно – можливо, ні [11, с.14–15]”.

У аспекті практичних потреб життєво-професійної самореалізації особистості, що оволодіває фахом у професійно-технічному навчальному закладі, важливим є розуміння того, що природна звукова етномова – це надзвичайно зручна, комунікативно ефективна, відкрита для оновлення (за рахунок інтеграції інноваційних знань), універсальна, стійка, креативна, когерентна, лабільна, гнучка, енергетична і в цілому антропоцентрична система органічного набору граматично-синтаксичних та семантико-стилістичних засобів-знаків соціально-гуманістичної, культурно-когнітивної

взаємодії, що еволюціонує, самоорганізовується й надає своєму носієві майже безмежні можливості втілення своїх пізнавально-когнітивних і креативно-комунікативних потреб та намірів, а тому конгруентна (рівнозначна, відповідна) вербальному інтелекту й самосвідомості особистості, її світомисленню, світорозумінню – відображає й зберігає саме пізнання, досвід, властивості, стереотипи, підходи, оцінки, можливості, які організовані таким чином, що найбільш адекватно відповідають потребам і здібностям інтелекту людини [9, с.297]. Це стає можливим тому, що генетичний апарат людини, її ДНК (як засвідчують науковці з питань генетики, нейрофізіології) сприймає людське мовлення. Молекули спадковості відображають і акустичну, й світлову інформацію; навіть мовчазне читання доходить до клітинних ядер через нашу самосвідомість. При цьому важливо розуміти, що одна інформація їх оздоровлює, а інша травмує. Скажімо, милосердні добропорядні слова пробуджують резервні можливості клітинної системи людини, її генетичного потенціалу, а лайливі, брутальні, грубі, зухвалі, недоброзичливі, агресивні, нецензурні, злісні, заздрісні слова руйнують хвильові природні програми організму людини, порушують і якісний розвиток особистості, і стан її психологічного та психічного здоров'я, що в кінцевому результаті негативно позначається не лише на якості життя індивіда, але й на фізичному здоров'ї в цілому [16, с.5]. Отже, сьогодні важливо, щоб прогресивні здобутки сучасної науки з питань психогенетики, нейрофізіології, нейролінгвістичного програмування, комунікативної філософії, психології спілкування, антропокосмології, етнографії, етнопедагогіки, парапсихології, соціолінгвістики, квантової психології входили більш активно в педагогічні освітні технології, особливо в діяльності з учнями професійно-технічних навчальних закладів. Адже професійне виховання – це складний і багатогранний процес, що охоплює всі сфери життєдіяльності й побуту учня й пов'язується з формуванням системи ціннісних орієнтацій, поглядів і професійно-культурних установок. Формування особистості учня в процесі професійного виховання

взаємопов'язане з питаннями світоглядного, економічного, екологічного, загальнокультурного, психолого-педагогічного характеру; з громадським становленням майбутнього фахівця різних соціальних сфер (туризм, торгівля, готельний бізнес, образотворче та декоративно-прикладне мистецтво, дизайн, будівництво, комп'ютерна графіка, художній промисел і ремесла та ін.), а також із становленням емоційно-вольових, морально-етичних, духовно-естетичних, особистісно-ціннісних якостей.

Наявність професійно важливих якостей в особистості учня робітничих професій свідчить про початок формування в нього **професійної компетентності** – інтегральної характеристики ділових та особистісних якостей майбутнього фахівця [6, с.729–730], яка репрезентує рівень його знань, умінь, достатніх для здійснення мети професійної діяльності, а також його індивідуальну систему цінностей, що в комплексі реалізується *комунікативною системою* навиків, якими оволодіває випускник ПТНЗ.

Проблема формування базових компетентностей учнів ПТНЗ набула актуальності в зв'язку з становленням інформаційного суспільства, загостренням еколого-економічних проблем на планетарному рівні, глобалізацією, інтеграцію всіх сфер життєдіяльності як особистості учня, так і людства в цілому; напруженим аритмічним, соціальним, технологічним, міждержавним, культурно-естетичним, агресивно-воєнним, політично-ринковим, психолого-свідомісним, валеолого-медичним станом справ у світі. Ці загострені тенденції визначають вектор професійної підготовки учнів ПТНЗ, що мають максимально якісно: а) володіти навичками пошуку професійної інформації; б) ефективно взаємодіяти з іншими працівниками соціокультурної сфери суспільства, комунікуючи за законами гармонії, толерантності, партнерства, етики, кордоцентризму, що завжди було притаманно для носіїв української культури; в) бути мобільними й відповідальними у прийнятті рішень, а також прозорливими й виваженими в питаннях власної життєбезпеки, що великою мірою залежить від мислемовленнєвої сформованості особистості; г) бути підприємливими й

конкурентноспроможними в складних ринкових умовах, що цементуються комунікативною вправністю учасників виробничо-господарських процесів.

Проблемі формування комунікативної компетентності прямо чи опосередковано присвячено дослідження Ф.Бацевича, Г.Сагач, Л.Божович, О.Бодальова, М.Заброцького, С.Петрушина, В.Москаленко, Ю.Ємельянова, Л.Лісіної, А.Панфілова, Л.Петровської, С.Абрамовича, М.Боришевського та ін. Комунікативна компетентність визначається як відповідне прагматично-інтегральне використання соціально професійних знань і навичок у партнерській взаємодії. Характеристиками комунікативної компетентності є:

1. Відповідність професійної поведінки контексту ситуації та особистісних взаємовідношень її учасників. Цим твориться *ефект* “партнерської розмови”, “партнерського взаємообміну”, актуальною для кінцевого успішного результату інформацією, що є взаємовигідною.
2. Комунікативна компетентність базується на професійних знаннях правил спілкування; вона включає сформовані *адаптаційні* навички учня ПТНЗ і психолого-етичну *гнучкість* у досягненні кінцевої мети при збереженні толерантних відносин.
3. Комунікативна компетентність пов’язана з *відносинами* між партнерами в умовах ринкових процесів, а не з індивідами. Комунікативна компетентність – це здатність зберігати міжпартнерські професійно-ділові стосунки, з бажаною визначеністю, тобто мистецтво завчасно уникати в стосунках з партнерами “ям” і “капканів” (конфліктогенів), а також успішно виробляти стратегію й тактику комунікативної поведінки, коли прийом уникання конфлікту не спрацьовує [13, с.417–418].

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідники (Г.Васильєв, Ю.Ємельянов, М.Заброцький, Л.Завацька, О.Рудницька, Ю.Жуков, Л.Петровська та ін.) розглядають комунікативну компетентність як складний багатоаспектний інтегральний феномен, основу якого становлять конкретні здібності: а) встановлювати та підтримувати необхідні контакти з колегами та членами суспільства в цілому; б) уміння *слухати* й *чути* партнера по комунікації; в) уміти *розуміти* іншого й бути *зрозумілим* іншим;

г) вміти за словами *відчувати емоції й почуття* партнера, що вербалізуються в діалозі та є *потужним фактором* кінцевого результату професійної взаємодії – успішним чи негативним; д) контролювати власні емоції; е) усувати власні *негативні оцінки та реакції* на позицію партнера; є) докладати конструктивних зусиль для збереження гармонійних, когерентних, толерантних стосунків; ж) адекватно й конструктивно впливати на партнерів по спілкуванню; з) логічно, лаконічно й точно формулювати власні думки; и) вміти робити соціально-психологічний *прогноз* ситуацій, в енергіях яких відбувається професійна комунікація, приймаються рішення; і) робити *своєчасну й правильну* (співмірну до ситуації) оцінку позитивних і негативних аспектів міжособистісного (чи групового) діалогу (полілогу); ї) здійснювати успішне управління багатовекторним процесом комунікативної діяльності під час виконання конкретних професійних функцій робітника.

Внутрішню *структуру* комунікативної компетентності можна попередньо окреслити такими компонентами: 1. Знання (професійні, психолого-педагогічні, технологічно-комп'ютерні, соціально-економічні, адміністративно-управлінські, світоглядно-методологічні, організаційні, екологічні, естетичні, міждержавні, дипломатичні, етичні, граматично-синтаксичні, семантико-синтаксичні та ін.). 2. Пізнавально-креативні навички. 3. Практично-прагматичні, підприємницько-ділові навички. 4. Відношення. 5. Емоції, оцінки, почуття, реакції. 6. Цінності та етика. 7. Дипломатія, стратегія й тактика. 8. Мотивація. 9. Потреби.

Зміст комунікативної компетентності можна систематизувати як:

1. Готовність і вміння особистості організовувати контакти з людьми на різній психолого-управлінській дистанції, а також здатність своєчасно й доречно проявляти гнучкість в адекватній зміні психологічних позицій, що спрямовані на забезпечення толерантних партнерських стосунків.

2. Інтегральна цілісність знань, мовленнєвих і позамовленнєвих умінь, а також навичок комунікативної взаємодії, набутих спеціалістом того чи

іншого напрямку професійних знань, що придбані свідомо й цілеспрямовано в процесі соціалізації, навчання, виховання, самовиховання, саморозвитку.

3. Природний та набутий внутрішній креативно-діяльнісний потенціал учня, що потрібний для забезпечення комунікативної компетентності в процесі реалізації цілей і завдань обраної робітничої професії.

4. Синергетичне утворення, що включає психолого-педагогічне знання й перцептивні здібності, а також такі аспекти: а) *когнітивний* як соціально-ціннісний орієнтир “тут і тепер”; б) *виконавський* через реалізацію реально сформованих умінь і навичок; в) *емоційно-інтуїтивний, прогностичний*, що допомагає визначити соціальні смаки, уподобання, установки, замовлення, стереотипи, тенденції, досвід та систему соціально-культурних, професійно-технологічних цінностей, що відображають пізнавальний поступ.

5. Інтегральну константу, характерологічні параметри якісної комунікативної взаємодії в контексті завдань та потреб професійної самореалізації випускника ПТНЗ, в чому опосередковано виражається морально-етична, естетична, духовно-екологічна, культурно-світоглядна, етнічна система цінностей особистості, її загальна та професійна спрямованість на інноваційні технології й методики, рівень комунікабельності, що сприяє професійній реалізації.

У складному та багатогранному феномені комунікативної компетентності, що пронизує й робить можливим реалізацію всіх інших ключових компетентностей (1. Пізнавальна, 2. Соціальна, 3. Загальнокультурна, 4. Здоров’язберігаюча, 5. Управлінська, 6. Технологічна, 7. Особистісно-професійна, 8. Рекламно-іміджева, 9. Юридично-правова, 10. Корпоративна та ін.) важливо зрозуміти такі **виміри** ділової вербальної взаємодії: а) *пізнавальний* – наявність необхідних знань у сфері комунікації; б) *регулятивний* – наявність необхідних умінь, навичок, здібностей, що узгоджені з механізмами комунікації, з наявними вербальними законами, закономірностями, правилами, тенденціями, які відображають діючі в мові та мовленні функціональні норми – фонетико-орфографічні, орфоепічні,

морфемно-словотвірні, лексико-семантичні, пунктуаційні, образно-сміслові, асоціативні, акцентуаційні, синтаксичні, стилістичні тощо; в) *емоційний* – уміння якісно контролювати власні емоції (особливо негативно-оцінні) та правильно розуміти емоційні реакції партнера; г) *мотиваційний* – пов’язаний з усвідомленням якостей та навиків, що є принципово важливим для організації й підтримання процесу успішної та доброзичливої комунікації.

Сформованість комунікативної компетентності є результатом взаємодії багатьох різноманітних факторів, та, як засвідчує досвід практичної роботи, найкращі результати досягаються, безумовно, завдяки постійним цілеспрямованим психолого-педагогічним впливам на учнів та студентів під час їхнього становлення в різних закладах професійної освіти.

Розвиваючи в учнів навички комунікативної компетентності, важливо постійно звертати увагу на те, що слова партнерів, друзів, однокурсників, колег, просто випадкових перехожих, з якими вступаємо в діалог, завжди озвучують не лише *потреби* й *цілі* особистості, а в такій же мірі й *емоції*, *почуття*, *психостани*, до яких потрібно завжди бути уважними, бо саме вони можуть визначати результат бесіди, диспуту, переговорів, ділових домовленостей, договорів тощо. У переліку почуттів виділимо перш за все ті, що найбільш ефективно регулюють міжособистісні взаємодії суб’єктів комунікації, маючи прямопротилежні (контрадикторні) значення, що впливають позитивно (енергія +) чи негативно (енергія –), стаючи за цією ознакою такими, що зближають чи віддаляють учасників спілкування. Виділяємо перш за все такі протилежні один до одного почуття, що відображають *позитивне сприйняття* іншої людини й прагнення порозумітися, зблизитися, взаємодіяти (зменшити міжособистісну дистанцію відчуженості) чи, навпаки, неприйняття партнера по діалогу й прагнення віддалитися від нього. Схематично це можна подати в таблиці, що відображає можливі *почуття* особистості під час комунікації, які великою мірою визначатимуть кінцевий результат взаємодії, зокрема:

Таблиця 1

Інтеракційні почуття особистості

Почуття, що зближують (позитивні, енергія +)	Почуття, що віддаляють (контрадикторні, енергія –)
1. Єдність (спільність) з іншою людиною; відкритість до контактів з іншими	1. Одинокість, закритість, відокремленість, замкнутість від інших
2. Доброзичливість, співчутливість, уважність, стриманість, поміркованість	2. Відраза, осуд, грубість, гординя, зверхність, безтактність
3. Добросердечність (кордоцентризм), толерантність, урівноваженість	3. Злоба, гнів, злість, розлюченість, брутальність, цинізм
4. Впевненість у власній позиції	4. Невпевненість (розгубленість, почуття провини, метушливість, запобігання)
5. Усвідомлена власна значимість, цінність	5. Неусвідомленість власної самотності. Заздрість, роздратування, досада
6. Гідність, самоповага	6. Зниженість, збентеженість, зникаючість, сором, страх
7. Вдячність, почуття подяки, готовність дякувати, здійснювати доброту	7. Образа, почуття гіркоти, невдячність, обурення, жадність
8. Повага, поважання, шанування	8. Презирство, зневага, ігнорування, неповага, безтактність
9. Любов, глибока сердечна прив'язаність	9. Ненависть, неприхильність, мстивість, ворожість, упередженість, негативізм, агресивність

Гармонія комунікативної взаємодії проявляється реально через такі почуття: 1. Терпимість. 2. Повага. 3. Толерантність. 4. Відповідальність у ставленні до себе й інших. 5. Відповідність ситуації визначеним завданням, цілям, потребам. 6. Урівноваженість. 7. Передбачливість. 8. Прогностичність. 9. Відкритість. 10. Націленість на конструктивізм. 11. Дисциплінованість. 12. Максимальна чесність, порядність. 13. Акуратність. 14. Усунення негативних оцінок. 15. Уміння адаптуватися та проявляти гнучкість. 16. Стресостійкість. 17. Позитивізм. 18. Врахування інтересів партнера. 19. Розуміння того, що нові умови, обставини й процеси створюють нові ситуації, які потребують опанування ними. 20. Знання законів комунікативної компетентності. 21. Знання законів і механізмів психіки. 22. Уміння нейтралізувати конфліктогени, що стають бар'єрами співпраці.

У комунікації, як і в системі мови, діють певні закони, що мотивуються перш за все психологічними особливостями учасників, їх досвідом, системою індивідуальних цінностей, рівнем володіння культурними здобутками етносу, професійними повноваженнями, а також соціальними ролями. Комунікативні

закони нежорсткі, з часом можуть змінюватися, мають національну специфіку, відображають найзагальніші тенденції, що наявні в усіх типах спілкування [1, с.38].

Фахівець з теорії та практики ефективної комунікації Й.Стернін систематизував основні закони спілкування, зокрема: 1. Закон дзеркального розвитку, коли співбесідники автоматично, підсвідомо *імітують* стиль один одного. Він впливає на тематику діалогів, дає можливість налагодити добрі стосунки між комунікантами. 2. *Закон залежності ефективності спілкування від комунікативних зусиль*, тобто ефективність вербальної взаємодії прямо пропорційна комунікативним зусиллям: чим більше зусиль – тим вища ефективність його мовленнєвого впливу. Знаючи цю закономірність, мовець має бути готовим використовувати увесь арсенал вербальних і невербальних засобів, дотримуватися законів, правил, норм етики й етикету, як і психології, інформаціології, нейролінгвістичного програмування тощо. 3. *Закон прогресивного зростання нетерпіння слухачів*, що проявляється в тенденції: чим довше говорить мовець – тим неухважніші слухачі його. Отже, ефективне мовлення має тривати не довше 10 хвилин. 4. *Закон зниження рівня уваги й інтелекту зі збільшенням чисельності учасників*. У цьому законі проявляється “ефект натовпу”: за таких умов людина *гірше мислить логічно*; домінує права півкуля головного мозку, яка “відповідає” за емоції. Доведено, що в натовпі посилюються емоційні, як правило, негативні реакції, знижується критичність сприйняття, людина легше піддається психозараженню, впливам оточення, послаблюється її інтелектуальний контроль. 5. *Закон комунікативного самозбереження*, коли людина намагається зберегти комунікативну рівновагу. Цим законом багато в чому мотивується комунікативна поведінка учня (студента, партнера по бізнесу та ін.) в групі. Зрозуміло, що легше пристосуватися до поведінки колективу, ніж йому протистояти. За рахунок цього особистість підтримує внутрішній спокій, рівновагу, а отже, зберігає власне здоров’я. 6. *Закон ритму спілкування*: людина говорить менше, ніж мовчить. Співвідношення між

говорінням і мовчанням – величина постійна. Звичайний ритм спілкування треба витримувати, бо при його порушенні виникає небезпека появи метушливості, неспокою й поганого самопочуття, що великою мірою залежить від думок, емоцій, почуттів, реакцій, мовлення.

7. *Закон довіри до зрозумілих висловлювань*: чим простіше мовець висловлює власні думки, тим краще його розуміють, краще сприймають інформацію.

8. *Закон притягування критики*: чим сильніше та чи інша особистість виділяється в оточенні самотніми властивостями, нахилами, уподобаннями, тим більше можливість лихословити про неї, критикувати її смаки, поведінку, вчинки. В основі такої закономірності лежить психологічний фактор: все, що привертає увагу, стає предметом обговорення. Фахівець з проблем спілкування Дейл Карнегі зазначав: “Не сварять лише пень від зрубаного дерева, ти ж не можеш стати пнем”.

9. *Закон самовиникнення інформації*: при дефіциті цінної інформації в колективі, де спілкуються індивіди, інформація може породжуватися в формі чуток, вигадок, фантазій, оббріхування, пліток (так зване “колективне радіо”).

10. *Закон модифікації нестандартної комунікативної поведінки учасників спілкування*: якщо один з партнерів діалогу порушує психокомунікативні норми – інший змушує його змінити комунікативну поведінку.

11. *Закон прискорення поширення негативної інформації*. Дія цього закону мотивується більшою увагою людей до негативних факторів, бо позитивно сприймається як норма й швидко перестає обговорюватися.

12. *Закон створення інформації* (“зіпсутий телефон”): міра спотворення інформації прямо пропорційна кількості осіб. Причина цього явища – суб’єктивна інтерпретація та суб’єктивне сприймання й оцінювання, тобто особистісне ставлення до змісту почутого, а часто й невміння уважно слухати.

13. *Закон емоційного психозараження*: учні (студенти, партнери по бізнесу), які перебувають в однаковому (чи близькому) емоційному стані, прагнуть об’єднатися в групу й спілкуватися лише між собою.

14. *Закон мовленнєвого посилення емоцій*. Встановлено, що словесна констатація емоцій (вигуки, підсилювальні модальні частки,

експресивні слова) посилює їх майже в два рази. Це явище часто використовують політики в пропаганді, в саморекламі тощо. 15. *Закон мовленнєвого поглинання емоцій*: висловлене в розповіді емоційне переживання й ким-небудь вислухане зникає разом зі словами, які ніби всмоктують емоції, забирають їх від людини. Ще однією формою вияву цього закону є емоційне мовлення (викривальне, образливе). 16. *Закон емоційного пригнічування логіки*: перебуваючи в емоційному стані, людина втрачає логічність мовлення, бо в її мисленнєвій діяльності домінує права півкуля головного мозку, яка відповідає за емоції, а ліва, що відповідає за логіку й породження зв'язного мовлення, ніби вимкнута [1, с.18].

Знання комунікативних законів – важлива складова комунікативної компетентності учня, а згодом – випускника професійно-технічного навчального закладу, що зацікавлений в успішній реалізації.

Загальна модель мовленнєвої комунікації включає такі складові компоненти: 1. Відправник інформації. 2. Одержувач її. 3. Повідомлення (інформація). 4. Перешкода будь-якого типу (інформаційний шум). 5. Канал передачі. 6. Кодування мовними знаками. 7. Реалізація. 8. Сприйняття інформації партнером. 9. Декодування (розшифрування, прочитання повідомлення). 10. Спільний запас мовних знаків, за допомогою яких здійснюється міжособистісна професійна комунікація [4, с.25].

Висновки й перспективи подальшого дослідження. 1. Здійснений аналіз засвідчує складність інтегрального феномену, яким є комунікативна компетентність, що об'єднує в собі психологічні, нейрофізіологічні, антропологічні та генетичні фактори, вивчення яких чекає на дослідників. 2. Компетентнісний підхід, що набирає поширення в практичній діяльності педагогів професійно-технічних навчальних закладів, дає можливість застосовувати різноманітні *тренінги, методики* (Методика В.Бойко “Діагностика комунікативної толерантності”), *діагностики* (Методика І.Юсупова “Моделі спілкування”, методика О.Леонтьєва “Карта комунікативної діяльності”) та інші педагогічні технології для розвитку

якісних стандартів комунікативної компетентності в учнів ПТНЗ. 3. Очікує на поглиблене вивчення та розробку діагностичних методів дослідження проблеми оволодіння вихованцями ПТНЗ різних аспектів комунікативної компетентності.

Література

1. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики. Підручник. – К.: Академія, 2004. – 342 с.
2. Біблія. Євангелія від святого Іоана. – United Bible Societies, 1991.
3. Вернадський В.И. Философские мысли натуралиста. – М.: Наука, 1988. – 620 с.
4. Волошин В. Комп'ютерна лінгвістика: Навчальний посібник. – Суми: ВТД “Університетська книга”, 2004. – 382 с.
5. Гушлевська І. Поняття компетентності у вітчизняній та зарубіжній педагогіці // Шлях освіти. – 2004. – №3. – С. 34-39.
6. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
7. Завацька Л. Технології професійної діяльності соціального педагога: Навчальний посібник. – К.: Вид. Дім “Слово”, 2008. – 240 с.
8. Зязюн І.А. Філософія педагогічної дії: Монографія. – Черкаси: Вид-во ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2008. – 608 с.
9. Карп'юк М.Д. Мова як основа міждисциплінарної психосинергії й базовий фактор формування цілісного світогляду особистості // Гуманітарний вісник ДВНЗ “Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди” [наук.-теорет. зб]. – Переяслав-Хмельницький, 2007. – С. 296-307.
10. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи / Під заг. ред. Овчарук О.В. – К.: “К.І.С.”, 2004. – 112 с.
11. Маркон А.С. Вера и религия // Сознание и физическая реальность. – 2000. – Т.5. – №2.

12. Мельник Л.Г. Экономика и информация: экономика информации и информация в экономике: Энциклопедический словарь. – Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2005. – 384 с.
13. Москаленко В. Соціальна психологія: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – 624 с.
14. Петровская Л.А. Компетентность в общении: социально-психологический тренинг. – М.: Изд-во МГУ, 1989. – 216.
15. Рудницька О. Педагогіка: загальна та мистецька: Навчальний посібник. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.
16. Солярис В. Стихотерапія // Тайна доктрина. – 2009. – №22.
17. Стернин И. Анализ коммуникативных ситуаций. – Воронеж, 1998. – 286 с.